УДК 141.32 + 130.3
DOI https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2026.3.6

Уфімцев Михайло Вікторович
аспірант кафедри філософії
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
просп. Науки, 72, Дніпро, Україна
orcid.org/0009-0003-0780-3113

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-ЦІННІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ. ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ

Актуальність проблеми. *Сучасні соціальні виклики, зокрема воєнна агресія в Україні, актуалізують проблему формування духовно-ціннісної сфери особистості. Екзистенційна криза (зіткнення зі страхом смерті, абсурдністю буття, самотністю) стає масовим явищем. Виникає потреба в теоретичному переосмисленні механізмів, які дозволяють особистості не лише витримати кризу, але й перетворити її на ресурс становлення. У філософській думці роль віри (у широкому, не тільки релігійному розумінні) як системотвірного екзистенціалу потребує додаткової концептуалізації.*

Мета дослідження *полягає в обґрунтуванні того, що віра є конститутивним екзистенціалом людського буття, який задає онтологічну основу для подолання екзистенційних викликів і становлення автентичної особистості, та виявленні універсального характеру цього механізму в релігійному та секулярному контекстах.*

Методи дослідження*. Застосовано комплекс філософських методів: феноменологічний, герменевтичний, екзистенціальний аналіз, порівняльний, метод концептуального моделювання.*

Результати дослідження. *В результаті дослідження досягнуті наступні результати: Розрізнені поняття «індивід», «індивідуальність», «особистість»; показано, що особистість виникає через екзистенційну кризу. Виокремлено п'ять функцій віри: самотрансценденція, інтеграція ідентичності, проектування майбутнього (надія), моральне формування та онтологічне визволення. Обґрунтовано універсальність цього механізму як у релігійному, так і в секулярному вимірах. Запропоновано логіку впливу віри на соціальні зміни: внутрішній вибір → становлення особистості → автентичний вчинок → соціальна динаміка. Зроблено висновок, що духовно-ціннісна сфера суспільства формується «знизу догори», тобто, через автентичних особистостей, чия цілісність забезпечена екзистенційним актом віри.*

Ключові слова: *віра як екзистенціал, особистість, духовно-ціннісна сфера, самотрансценденція, екзистенційна криза, автентичне існування, ідентичність.*

Вступ. Сучасна цивілізація, позначена стрімкими соціальними змінами, технологічними викликами та, особливо, воєнними травмами (які в Україні набули масового характеру), актуалізує проблему формування духовно-ціннісного потенціалу особистості. Екзистенційна криза, виникаючи від зіткнення зі страхом смерті, абсурдністю буття, втратою смислів та самотністю, перестає бути виключно індивідуальним переживанням філософів. Вона стає нормою життя мільйонів людей. Відтак, виникає нагальна потреба в теоретичному переосмисленні механізмів, які дозволяють особистості не лише витримати цю кризу, але й перетворити її на ресурс становлення.

У вітчизняній та світовій філософській думці останніх десятиліть спостерігається зростання інтересу до екзистенціальної проблематики, однак роль віри (у широкому, не тільки релігійному розумінні) як системотвірного екзистенціалу, що забезпечує цілісність особистості, потребує додаткової концептуалізації.

Об'єктом нашого дослідження є духовно-ціннісний потенціал особистості як інтегративне утворення, що поєднує моральні, світоглядні та смисложиттєві орієнтири.

© Уфімцев М. В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Предмет дослідження – екзистенціальний вимір віри, яка розглядається як механізм формування особистості, зокрема її самотрансценденційна, інтегруюча, проективна, морально-формуюча та визвольна функції.

Метою дослідження є обґрунтування того, що віра є конститутивним екзистенціалом людського буття, який задає онтологічну основу для подолання екзистенційних викликів і становлення автентичної особистості. Виявлення універсального характеру цього механізму як у релігійному, так і в секулярному контекстах.

Для досягнення мети вирішуються такі завдання:

1) розрізнення понятть «індивід», «індивідуальність», «особистість» у контексті екзистенціального аналізу;

2) аналіз основних екзистенційних рішенн, запропонованих класиками екзистенціалізму (Гайдеґґер, Сартр, Камю, К'єркегор, Ясперс);

3) визначення функції віри в процесі самотрансценденції та інтеграції ідентичності;

4) розкриття зв'язку віри та надії як механізму проектування майбутнього;

5) висвітлення морально-формуючого та визвольного потенціалу віри.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети застосовано комплекс філософських методів:

– *феноменологічний* – для опису віри як безпосередньо даного екзистенціалу;

– *герменевтичний* – для інтерпретації першоджерел (Гайдеґґер, Сартр, К'єркегор, Ясперс, Тілліх, Франкл, Бубер, Блох);

– *екзистенціальний аналіз* – для виокремлення структурних моментів становлення особистості (екзистенційна криза – вибір – самотрансценденція – інтеграція);

– *порівняльний* – для зіставлення релігійних та секулярних форм віри;

– *діалектичний* – для аналізу співвідношення категорій «індивід – індивідуальність – особистість», а також «віра – надія – дія».

Також використано *метод концептуального моделювання* для побудови загальної логіки впливу віри на формування особистості (внутрішній вибір → становлення особистості → автентичний вчинок → вплив на оточення → соціальні зміни).

Результати дослідження. Формування духовно-ціннісної сфери суспільства починається з внутрішнього процесу становлення окремої *особистості.* Сформована через віру *особистість,* з її автентичністю, свободою, відповідальністю та цінностями, стає активним агентом соціальних змін, впливаючи на суспільні інститути, культуру та історичний процес.

В контексті нашого дослідження, ми наводимо аргументи і намагаємось розкрити що віра (у широкому сенсі, тобто не тільки релігійна) є *екзистенціалом* людського буття і виступає ключовим механізмом подолання *екзистенційної кризи* та становлення *особистості*. (За Гайдеггером *екзистенціали* це не випадкові характеристики людини, а необхідні, універсальні структури її *буття-в-світі*. Це те, що робить людину людиною).

Ключовий принцип екзистенції, сформульований Жан-Полем Сартром: «Існування передує сутності», має на увазі творче створення людиною самої себе як цілісної сутності – *особистості*. На відміну від, наприклад, православного погляду, екзистенціалізм вважає, що у людини немає заздалегідь заданої, визначеної природи або сутності. Спочатку людина просто народжується, існує, а потім вже своїми виборами і вчинками створює свою власну сутність. Вона скульптор самої себе.

Якщо розглянути існуючі релігійні, філософські та наукові підходи до концептуалізації поняття особистості, то можна побачити, що *особистість* постає як найскладніший феномен на перетині трансцендентного, соціального, біологічного та психологічного вимірів буття людини.

Розглядаючи людину як інтегративну систему, що поєднує в собі тілесність і духовну (в загальному сенсі) складову, можливо побачити діалектичний зв′язок і напругу трьох аспектів, філософське розрізнення яких допомагає краще зрозуміти онтологічний статус *особистості.*

Ці три аспекти – *індивід, індивідуальність, особистість.*

Індивід – це біологічна одиниця виду, носій загальних людських властивостей. Він є психофізичною основою, але не визначає людської унікальності. Він є *один з багатьох* подібних.

Індивідуальність – набір унікальних психофізичних рис (темперамент, таланти, досвід), що роблять людину не схожою на інших. Це якості людини, набір яких створює її неповторність.

Особистість – вищий, інтегративний рівень, що не зводиться до двох попередніх. Це *хто* людини. Це – її самобутність, що виявляється не в якостях, а в відношеннях: у свободі, відповідальному виборі, діалозі (з іншими, світом або Абсолютом) та вчинках [1].

Особистість не існує без *індивіда* та *індивідуальності*, але не зводиться до них. Вона може придушуватися надмірною соціалізацією, коли *індивід* лише виконує роль, або егоцентричною *індивідуальністю*, коли *індивідуальність* замикається на собі. *Особистість* народжується, коли людина перетворює свою природну *індивідуальність,* яка виступає як даність, на проект самостворення через духовний, моральний чи екзистенційний вибір. *Особистість* є не статичним набором рис, а динамічним процесом становлення в діалозі та відповідальності. Такий проект самостворення не може виникнути в умовах плавного, безпроблемного плину життя, де індивід діє за звичкою або соціальними шаблонами. Саме екзистенційна криза ламає ці автоматизми й примушує людину до радикального самовизначення.

Зазвичай народження *особистості* це індивідуальна подія, яка відбувається через екзистенційну кризу. Перед людиною гостро постають проблеми, глибини яких раніше не усвідомлювалися – духовна самотність і відчуження, страх смерті, страх буття і його абсурдність. (Суспільно-політична ситуація може суттєво впливати на цей процес. Стан в якому опинилась наша країна, в результаті військової агресії є таким, що створює, каталізує масову кризову ситуацію екзистенційного вибору).

Екзистенційна філософія має достатньо ретельно розробленою цю проблему і пропонує декілька рішень.

Як саме вона це робить?

У житті кожної людини неодмінно настають моменти, коли її екзистенційний стан зазнає глибоких змін. Таким моментом є екзистенційне пробудження, яке переживається як важка психологічна криза. Цей момент можна визначити як справжнє народження *особистості*. Після цього людина неминуче опиняється в стані екзистенційного вибору. Цей вибір може бути більш-менш раціонально обґрунтованим, але його глибинною основою завжди буде *віра,* в тому чи іншому її модусі.

Екзистенційна філософія пропонує такі основні екзистенційні рішення: *рішучість у прийнятті своєї скінченності* (Гайдеггер) [2], *прийняття своєї свободи разом з відповідальністю за своє життя* (Сартр) [3], *бунт без віри* (Камю) [4].

С*трибок віри* в трансцендентну невизначеність пропонує К′єркегор. Це вже принципово відмінний, від перших трьох випадків, вибір релігійного способу буття і започаткування особистісних стосунків з Богом, в загальному випадку з Транцендентним [5].

Проміжним рішенням може бути запропонована К.Ясперсом *філософська віра,* яка за його визначенням, не є сліпою впевненістю, а, скоріше, є мужньою довірою до буття, яку людина знаходить у вільному пошуку, у діалозі з іншими та у читанні «шифрів» трансцендентності [6].

(Звісно ж, ми не розглядаємо як екзистенційні рішення такі деструктивні дії як самогубство, асоціальне життя, безрозсудове поринання у віртуальний світ, вживання речовин, змінюючих свідомість і т.і).

Віра є тим чинником, який трансцендує природну та соціальну детермінацію *індивіда*, інтегрує різноманітні аспекти *індивідуальності* в єдину, осмислену цілісність, відкриваючи *особистість* для діалогу з Абсолютом та іншими, стаючи основою для *автентичного існування*.

Автентичне існування – спосіб життя, при якому людина усвідомлено та вільно реалізує себе, приймаючи свою відповідальність, уникаючи втечі у безособові стереотипи чи соціальні ролі (неавтентичне існування). Воно передбачає глибоке усвідомлення власної свободи, кінцевості (смерті) та абсурду буття, що дозволяє творити власні цінності і жити відповідно до них.

На противагу неавтентичному існуванню (життю *на автопілоті*, сліпому слідуванню за масою), автентичність є вибором бути собою, навіть перед обличчям тривоги та невизначеності.

Фундаментальним проявом *віри* як екзистенціалу людського буття є її здатність бути рушійним чинником акту *самотрансценденції* – радикальним виходом індивіда за межі свого наявного, фактичного *Я*. Цей акт становить онтологічну основу для формування *особистості*, оскільки саме в ньому людина перестає бути лише сумою обставин, характерів або соціальних ролей і починає конструювати себе як автономний проект.

Початковою точкою цього процесу є зустріч із екзистенційними обмеженнями, такими як *екзистенційний страх*, *абсурд* і *самотність*. Перед обличчям безглуздості світу (абсурду за Камю), пригнічувальної свободи вибору та неминучості смерті, наявне Я опиняється в стані розладу, «хвороби до смерті» (за К'єркегором). Пасивне існування в цих умовах веде до відчаю або втрати себе. Акт віри в цьому контексті є не раціональним висновком, а сміливим «стрибком», екзистенційним вибором, який здійснюється понад доказами та гарантіями. Це вибір, насамперед, *способу буття*.

За К'єркегором, *віра* – це «страх і трепет», парадоксальна відданість, яка дозволяє *індивіду* вийти за рамки загальноетичного (тобто трансцендендувати) назустріч абсолютному відношенню з Абсолютом. Цей «стрибок» є актом найвищої свободи, якою людина долає свою скінченність.

Концепцію самотрансценденції як ключової риси людського буття розвивав Карл Ясперс. Він розумів людину як істоту, яка завжди спрямована за межі самої себе та наявного світу – тобто на трансценденцію. *Віра* (або, в його концепції, «філософська віра») є актом, у якому людина усвідомлює себе не як закриту субстанцію, а як *відкритість*. Це не знання про трансценденцію, а акт вільної орієнтації на неї, що дає людині основу й внутрішню незалежність від об'єктивного світу. Через цей акт людина реалізує свою екзистенцію – справжнє, невідчужуване *Я*.

Подібна логіка присутня в аналізі Мартіна Гайдеггера, але в іншій термінології.

Людина (Dasein) є буттям-проектом, спрямованим у майбутнє. Її автентичне існування полягає в усвідомленні власної смертності («буття-до-смерті») та активному проектуванні себе на основі цього усвідомлення. Тоді акт *віри* можна розглядати як найбільш радикальну форму такого проектування – вибір фундаментальної «можливості-бути», що надає вирішальну орієнтацію всьому існуванню, долаючи розпорошеність у *неавтентичному бутті (*«Man»*)*.

Таким чином, *віра* як самотрансценденція (точніше, як каталізуюча та рушійна сила самотрансценденції) є первинним екзистенційним поштовхом, який вириває людину з пасивності перед абсурдом, страхом і самотністю, перетворює її з об'єкта, майже повністю підвладного причинно-наслідковій необхідності фізичного світу, на суб'єкт вільного, відповідального вибору та відкриває вимір трансценденції не як зовнішню сферу, а як внутрішню орієнтацію і вихід за межі наявного.

Саме цей акт закладає можливість для наступного кроку – консолідації нового, *вже* автентичного *Я* в єдину цілісну ідентичність. Без акту трансценденції формування *особистості* залишається в межах адаптації наявного *Я*, а не його творчого розвитку.

На якій новій основі конституюється особистість після цього «стрибка»?

Віра відповідає на це, виконуючи роль центрального *інтегруючого принципу*, який перетворює розрізнене, а часом хаотичне буття на цілісну і осмислену структуру – *автентичну ідентичність*. Отже, динамічний процес віри (самотрансценденція) завершується створенням нової, живої цілісності – оформленням об'єднаного та переосмисленого *Я*.

За Тілліхом, об'єктом теологічного дискурсу і релігійної *віри* є те, що викликає стан «остаточного зацікавлення» («межевого охоплення») (англ.*ultimate concern*) – це той абсолютний центр значущості, навколо якого кристалізуються всі інші інтереси, цінності та дії. Це *зацікавлення* не просто існує в людині, а захоплює її повністю, надаючи її існуванню єдності, глибини та невідчужуваного сенсу. Воно протистоїть *небуттю* у формі порожнечі та розпаду, пропонуючи онтологічну опору [7].

Цю ж функцію *віри* підкреслює Віктор Франкл. Він розглядає *волю до сенсу* як фундаментальну рушійну силу людини. Сенс, знайдений або створений, не є абстракцією. Він стає

організуючим ядром *особистості*, що дозволяє їй інтегрувати навіть страждання в свою життєву історію. *Віра* в найширшому розумінні (включаючи віру в сенс, в іншу людину, в трансцендентне) є тим актом прийняття *сенсу*, який стає свідомістю людини, її світоглядом, перетворюючи людину з пасивної жертви обставин на активного творця власної ідентичності. Через *віру* людина стає *цілісною системою відповідальності*, а не набором психо-фізіологічних реакцій [8].

Таким чином, *віра як джерело ідентичності* завершує перший етап екзистенційного проектування *особистості.* Здійснивши трансценденцію, людина знаходить (або конструює) внутрішню основу, що дозволяє їй існувати як єдиному, відповідальному та осмисленому *Я*. Ця стабілізована, але потенційно сповнена динаміки життя цілісність стає тепер відправною точкою для активного проєктування себе у майбутнє.

Майбутнє, не детерміноване до кінця, може сприйматися як джерело тривоги перед невизначеністю, або ж як поле вільної реалізації. *Віра* виконує тут ключову функцію *онтологічного фундаменту для надії*, перетворюючи хронологічне *потім* на екзистенційне *можливе*. Вона стає тим внутрішнім орієнтиром, що дозволяє *особистості* не просто чекати майбутнього, а активно *проектувати* його, продовжуючи свою автентичну історію.

Тобто, *віра* робить *надію* не просто бажанням, а усвідомленим переконанням, здатним направляти дії та рішення. Вона перетворює абстрактну утопію на її *конкретну форму* – орієнтир, що впливає на дії в теперішньому. Таким чином реалізується справжня філософія, яка, як вважає Е.Блох, має бути «теоретичною практикою майбутнього» [9].

Страх смерті втрачає свою абсолютну панівну силу, коли людина проєктує себе в майбутнє, яке перевищує рамки її біологічного існування (через творчість, справу, спадок ідей).

Не логіка, а дія вирішує проблему *абсурду*. Коли людина активно проєктує себе в майбутнє, сама її спрямована діяльність породжує сенс як динамічну реальність, а не як статичну істину.

Екзистенційна *самотність* знаходить свій діалектичний вихід у солідарності, заснованій на спільній вірі в певний проект майбутнього. Цей зв'язок між вірою та надією переформатовує самий часовий простір, де майбутнє втрачає статус джерела екзистенційної тривоги і відкривається як вимір для здійснення свободи та відповідальної дії.

Таким чином, якщо акт *віри-самотрансценденції* був «стрибком» у вертикальному вимірі (від наявного до можливого *Я*), то *віра-надія* є «стрибком» у горизонтальному, часовому вимірі від теперішнього до принципово іншого майбутнього. Це дві сторони одного екзистенційного явища. Об'єднана ідентичність набуває в цьому процесі історичної динаміки. Людина виявляється не лише тим, хто вона є, але й тим, ким вона вірить і сподівається стати.

Цей механізм працює не лише в релігійному контексті. *Віра* в науковий прогрес, в соціальну справедливість, в особистий розвиток і т.і. – все це форми тієї ж утопічної свідомості, що конституюють *особистість* як історичного агента. Людина, яка *вірить* у можливість реалізації свого життєвого проекту (кар'єрного, творчого, родинного), отримує внутрішню енергію для планування, зусиль і подолання перешкод. Її майбутнє перестає бути набором ймовірностей, воно стає *покликом*.

Отже, віра, основа надії, стає тим завершальним елементом, що формує внутрішню будову *особистості*. Вона дає людині почуття єдності власного життя в русі часу та ясний напрямок руху.

Вона трансформує екзистенційну відкритість часу з тягаря у винагороду, а *особистість* із продукту обставин в автора власної історії, що сміливо пише її сторінки в бік «Ще-Не-Буття», вірячи в його реальність ще до того як воно настане.

Отже, наявність віри як екзистенціалу не обмежується виключно релігійною сферою. Насправді, той же онтологічний механізм функціонує в основі світського, профанного існування, конституюючи *особистість* через низку секулярних форм *віри*. Ці форми підтверджують *універсальність віри* як структуротворчої сили людського буття: коли трансцендентним орієнтиром стає не божественне в його класичному розумінні, а інші «остаточні зацікавлення».

Віра в себе як основа автентичного вчинку – це найпервинніша та найнеобхідніша форма екзистенційної *віри*. Ми пам'ятаємо, що за Сартром людина приречена на свободу і вимушена *проектувати себе* в майбутнє. Однак цей проект був би психологічно неможливим без

попередньої, часто нерефлексованої, *віри в те, що «я можу!»*. Ця *віра* є антропологічною передумовою будь-якої творчості, рішення чи зобов'язання.

Конкретним вираженням *віри в себе* є *віра в особистий життєвий проект.* Це може бути кар'єра, творчість, сім'я, служіння справі, ідеї. Цей *проект* виконує ті самі, або, скажемо обережніше, подібні функції, що й *релігійна віра*. Він стає точкою консолідації ідентичності, об'єднуючи розрізнені зусилля, одночасно послуговуючи орієнтиром для *надії* та проектування майбутнього. Втрата *віри* в проект (професійна криза, творчий ступор) веде до екзистенційного вакууму, описаного Франклом, тоді як відновлення такої віри відроджує цілісність. Цей проект не обов'язково має бути грандіозним, важливою є його функція як *внутрішнього абсолюта*, що надає конкретним діям вагу та напрям.

Особистість також конституюється через приналежність до ширших, трансособистісних проектів, у можливість яких вона вірить. *Віра* в науковий прогрес, у перемогу справедливості, у силу людської солідарності або в об'єктивну істину є секулярними аналогами релігійної віри в царство Боже. Вона виконує роль *Істотного Іншого*, щодо якого вибудовується власне *Я*. («Істотний Інший» є уособленням тієї «зовнішньої сили» або «вищої мети», на службу якій людина добровільно стає, і саме через це служіння (через діалог із цим Іншим) вона знаходить, формує та реалізує себе. У релігії цим Іншим є Бог. У секулярному світі ним можуть стати великі ідеї, яким людина віддає себе так само безумовно.) Така *віра* дає *особистості* вихід за межі вузького егоїзму, пропонуючи участь у чомусь більшому, що переживе її. Як показав Блох, саме така «утопічна віра в краще майбутнє людства» є потужним двигуном історичної та особистісної дії.

Таким чином, секулярні форми *віри* не є її «слабкою» або «заміненою» версією. Вони є тим же екзистенційним актом самотрансценденції, ідентифікації та проєкції, але спрямованим на інші полюси.

Крім функцій самотрансценденції, інтеграції та проектування, віра здійснює безпосередній вплив на ядро особистісної структури через два взаємопов'язані процеси: *моральне формування* та *онтологічне визволення*.

Віра, особливо в її релігійному вимірі, не обмежується сферою переконань. Вона формує саму основу особистісної структури *етичну (моральну) свідомість*. Ця свідомість, що включає в себе здатність до морального судження, відчуття обов'язку та волю до добра, не виникає спонтанно. Вона потребує онтологічного фундаменту і орієнтира, які і надає *віра* через свою цілісну систему координат.

Ця основа не є лише набором абстрактних принципів; вона є системою координат з вісями «*добро/зло*», «*святе/греховне*», що надає моральним виборам об'єктивний, абсолютний статус. Завдяки цьому людина отримує не просто правила, а глибинну карту реальності, де її вчинки набувають онтологічної ваги. Таким чином, *віра* запобігає розмиванню етичних меж і забезпечує моральну свідомість чітким, непохитним орієнтиром.

Моральна система, залучена вірою, більше не залишається тільки зовнішнім кодексом. Через акт віри (особистісного прийняття та відданості) вона перетворюється на внутрішній голос, який називають (головним чином в релігійній традиції) *совістю*. Совість стає активною інстанцією, яка не лише оцінює вчинки, але й скеровує волю, спонукаючи до дій, відповідних прийнятому ідеалу. Таким чином, *віра* безпосередньо бере участь у конституюванні морального суб'єкта – особистості, здатної на автономний, вмотивований вищими етичними цінностями вибір [10].

Віра не лише залучає норми, але й формує *ідеал особистості*, взірець для наслідування (наприклад, «*во Христі*» у християнстві, шлях *бодхісаттви* у буддизмі, поняття *інсан аль-каміль (досконала людина)* у суфізмі). Цей ідеал виступає як образ цілісності, до якої людина прагне. Формування особистості стає процесом вільного наближення до цього ідеалу через власні вчинки, страждання та пізнання. Це перетворює моральне життя з виконання правил на творчий акт самопобудови, де *віра* виступає одночасно і мотивуючим, і цілепокладаючим, і методологічним чинником. Саме тут реалізується дієва, етична роль віри. Вона не пасивно впливає, а стає внутрішнім рушієм самотрансформації.

Отже, морально-формуюча роль *віри* полягає не просто у вихованні «доброї поведінки», а в активному конституюванні самого суб'єкта моралі, наданні йому внутрішнього стрижня (совісті), чіткого орієнтира (ідеалу) та енергії для його досягнення (спрямованої волі). Це робить віру визначальним екзистенціалом у процесі народження та зростання людської особистості як вільної та відповідальної істоти.

Віра звільняє людину від диктату низьких детермінант.

Звільняючи від *диктату руйнуючих пристрастей та егоїстичних інтересів*, віра переорієнтовує енергію з миттєвого задоволення на довгостроковий *проект* осмисленого існування, надаючи життю вищу ціль. Утверджуючи основу буття (навіть перед обличчям страждання і смерті), віра дає *мужність бути*, усуваючи екзистенційну тривогу, що перешкоджає вільному вчинку і таким чином *звільняючи від паралізуючого страху та відчаю* [11].

Отже, наш аналіз дозволяє стверджувати що ***віра не є опціональним «додатком» до людської природи, а є її конститутивним екзистенціалом і невід'ємним механізмом, за допомогою якого особистість*** *1) виходить за межі наявного стану (акт самотрансценденції), 2) знаходить цілісність та ідентичність (інтегруюча функція)*, *3) проектує себе у майбутнє (заснована на надії проєкція), 4) набуває морального образу та внутрішнього стрижня (морально-формуюча роль),* та *5) досягає автентичної свободи для відповідального буття (визвільна роль)*.

Особистість, яка набула цілісності через віру, здатна до *автентичного спілкування* (за Бубером: «Я–Ти»). Вона стає зразком та індуктором глибинних людських відносин у сім'ї, громаді, професійному середовищі. Екзистенційний вибір реалізується не лише внутрішньо, але й через публічні вчинки. Відповідальна дія, мотивована вірою (наприклад, громадянська позиція, благодійність, творчість), стає «каменем, кинутим у воду», тобто викликає соціальні коливання [12].

Особистість стає творцем і носієм цінностей. Через мистецтво, освіту, публіцистику, професійну діяльність вона пропонує суспільству нові (або нагадує про вічні) орієнтири, наприклад, як це роблять, письменники-екзистенціалісти, діячі правозахисного руху, духовні лідери. Особистості, об'єднані спільною вірою (релігійною або секулярною), формують «малі групи» або рухи, які стають центрами соціальної активності та змін (наприклад, громадські організації, релігійні общини, інтелектуальні клуби).

Автентична особистість, не зв'язана конформізмом, здатна до критики соціальних інститутів (політики, економіки, освіти) та пропозиції альтернатив, заснованих на духовних цінностях. Це може призводити до реформ або революцій свідомості.

Висновки. В результаті проведеного дослідження екзистенціального виміру віри як механізму формування духовно-ціннісного потенціалу особистості можемо сформулювати такі основні висновки:

Розрізнення *індивіда*, *індивідуальності* та *особистості* дозволило показати, що особистість не зводиться до біологічних (індивід) чи психологічних (індивідуальність) характеристик. Вона постає як вищий інтегративний рівень, що виникає там, де людина перетворює свою даність на проект самостворення через вільний, відповідальний вибір. Цей вибір неможливий без екзистенційної кризи, яка ламає автоматизми повсякденного існування.

Віра (в широкому, не лише релігійному сенсі) є конститутивним екзистенціалом людського буття. Вона не є опціональним «додатком» до природи людини, а виступає фундаментальним механізмом становлення особистості. Екзистенційна філософія (Гайдеггер, Сартр, Камю, К'єркегор, Ясперс) пропонує різні варіанти рішення кризи, однак у кожному з них віра відіграє роль того первинного поштовху, який дозволяє людині вийти за межі наявного стану.

В процесі формування особистості віра реалізує п'ять взаємопов'язаних функцій:

– *самотрансценденція* – вихід за межі наявного Я, «стрибок» у можливість бути іншим;

– *інтеграція ідентичності* – перетворення розрізнених рис і ролей на цілісну, осмислену структуру, де «остаточне зацікавлення» або «воля до сенсу» виконують роль організуючого ядра;

– *проектування майбутнього (надія)* – перетворення хронологічного «потім» на екзистенційне «можливе», що дозволяє особистості діяти в напрямку «Ще-Не-Буття» (за Блохом);

– *моральне формування* – надання етичній свідомості онтологічного фундаменту, становлення совісті як внутрішньої інстанції та формування ідеалу особистості (наприклад, бодхісаттва, «во Христі», інсан аль-каміль);

– *онтологічне визволення* – звільнення від паралізуючого страху (смерті, абсурду, свободи) та від диктату низьких детермінант, набуття «мужності бути» (за Тілліхом).

Цей механізм є універсальним: він працює не лише в релігійному, але й у секулярному контекстах. Віра в себе, в особистий життєвий проект (кар'єру, творчість, сім'ю), віра в науковий прогрес, соціальну справедливість або перемогу справедливості виконують ті ж самі функції самотрансценденції, інтеграції та проектування, що й класична релігійна віра. Втрата такої віри, за Франклом, веде до *екзистенційного вакууму*, а її відновлення – до відродження цілісності.

Особистість, сформована через віру, стає агентом соціальних змін. Автентичне спілкування, відповідальний публічний вчинок, громадянська позиція, благодійність, творчість – все це є «каменем, кинутим у воду», що породжує соціальні коливання.

Духовно-ціннісна сфера суспільства не може бути сконструйована «зверху» лише через соціальні інститути, без автентичних особистостей, які є її живими носіями.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що можна запропонувати загальний напрям формування духовно-ціннісного потенціалу особистості, а потім і суспільства, у вигляді: внутрішній вибір → становлення особистості → автентичний вчинок → вплив на оточення → соціальні зміни. Конкретне спонукання людини до підготовчої рефлексії є справою практиків (педагогів, вихователів, психологів), однак без розуміння філософських засад цього процесу будь-яка виховна діяльність ризикує залишитись на рівні зовнішнього формалізму. Інвестиції в становлення особистості, через освіту, культуру, підтримку рефлексії та свободи, є ключем до духовного оновлення суспільства.

Інформація про використання штучного інтелекту. Відповідно до Закону України «Про академічну доброчесність» та політики журналу щодо використання ШІ зазначимо, що під час підготовки цієї статті автор використовував генеративний штучний інтелект DeepSeek виключно як допоміжний інструмент для виконання таких завдань.

ШІ здійсняв пошук та систематизацію джерел за такою методикою: на основі авторських запитів щодо досліджуваної стратегії, ШІ надавав попередній перелік філософів та потенційних джерел для подальшого аналітичного опрацювання.

Також ШІ використовувався для перевірки логічної узгодженості між інформаційними блоками та надання рекомендацій щодо їх вдосконалення.

ШІ не використовувався для написання остаточного тексту статті та створення наукових висновків. Весь текст, ключові ідеї та інтерпретації належать автору.

Всі джерела, запропоновані ШІ, були критично перевірені автором безпосередньо за першоджерелами. Перевага надавалася автентичним інтернет-ресурсам та матеріалам, доступним у відкритих базах даних.

Автор несе повну відповідальність за достовірність, оригінальність та наукову якість усіх матеріалів, представлених у цій публікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власевич Т. Духовні засади ідентичності людини: філософсько-культурологічний вимір. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2022. Вип. 41. С. 7–13. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2022.41.1

2. Гайдеггер М. Час і буття: веб-сайт. URL: https://lib.sashko.me/files/2021/03/17/10/17/50/buttya-i-chas.pdf (дата звернення: 02.052026).)

3. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. веб-сайт URL: https://psylib.org.ua/books/sartr03/index.htm (дата звернення: 02.05.2026)

4. Камю А. Міф про Сізіфа. веб-сайт URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3221(дата звернення: 02.05.2026)

5. К′єркегор С. Страх і трепет. веб-сайт. URL: https://psylib.org.ua/books/kerks01/index.htm (дата звернення: 02.05.2026)

6. Wildermuth A. E. Karl Jaspers and the Concept of Philosophical Faith. веб-сайт. URL: https://www.existenz.us/volumes/Vol.2Wildermuth.pdf (дата звернення: 06.05.2026)

7. Tillich P. Dynamics of Faith. веб-сайт. URL: https://merton.bellarmine.edu/files/original/30e8da721ef5ef44a408dca7378296ad44e8f993.pdf

8. Франкл В. *Воля до сенсу* URL: https://loveread.ec/read_book.php?id=74210&p=40

9. Bloch. E. *The Principle of Hope*, URL: https://www.academia.edu/123958178/The_Principle_of_Hope

10. Morriston W. *God and the ontological foundation of morality.* doi:10.1017/S0034412510000740

11. Tillich P. *THE COURAGE TO BE*. URL:https://psychxspirit.com/wp-content/uploads/2021/11/Paul-Tillich-The-Courage-to-Be-Yale-University-Press-2000.pdf (дата звернення: 06.05.2026)

12. Ковальчук М. Діалогізм мартіна бубера та місце «іншого» в ньому. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»*. 2017. Вип.20. pp. 18-22. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6113/1/6.pdf

REFERENCES

1. Vlasievych, T. (2022). Dukhovni zasady identichnosti liudyny: filosofsko-kulturologichnyi vymir. [Spiritual principles of human identity: philosophical-cultural dimension]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. studii,* Vypusk 41, s. 7–13. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2022.41.1 [in Ukrainian].

2. Haidegger, M. Chas i buttia. [Being and Time.] Retrieved from: http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/%D0%A5%D0%90%D0%99%D0%94%D0%95%D0%93%D0%93%D0%95%D0%A0%20-%20%D0%91%D1%8B%D1%82%D0%B8%D0%B5%20%D0%B8%20%D0%92%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%8F%201927%20(1997)%20452%D1%81.pdf
3. Sartr, Zh.-P. Buttia i nishcho. [Being and Nothingness] Retrieved from: https://psylib.org.ua/books/sartr03/index.htm
4. Kamiu, A. Mif pro Sizifa. [The Myth of Sisyphus] Retrieved from: https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3221 [in Ukrainian].
5. Kierkegor, S. Strakh i tremtinnia. [Fear and Trembling] Retrieved from: https://psylib.org.ua/books/kerks01/index.htm
6. Wildermuth, A. E. Karl Jaspers and the Concept of Philosophical Faith. Retrieved from: https://www.existenz.us/volumes/Vol.2Wildermuth.pdf [in English]
7. Tillich, P. Dynamics of Faith. Retrieved from: https://merton.bellarmine.edu/files/original/30e8da721ef5ef44a408dca7378296ad44e8f993.pdf [in English]
8. Frankl, V. Volia do sensu. [The Will to Meaning.] Retrieved from: https://loveread.ec/read_book.php?id=74210&p=40
9. Bloch, E. The Principle of Hope. Retrieved from: https://www.academia.edu/123958178/The_Principle_of_Hope [in English]
10. Morriston, W. God and the ontological foundation of morality. DOI: https://doi.org/10.1017/S0034412510000740 [in English]
11. Tillich, P. THE COURAGE TO BE. Retrieved from: https://psychxspirit.com/wp-content/uploads/2021/11/Paul-Tillich-The-Courage-to-Be-Yale-University-Press-2000.pdf [in English]
12. Kovalchuk, M. (2017), Dialogizm Martina Bubera ta mistse «Inshogo» v niomu. [Martin Buber′s dialogizm and the place of the «Other» within it]. Naukovi zapisky Natcionalnogo universitetu «Ostrozka akademiya». Seriya «Filosofiya» (Vip.20). pp. 18-22. Retrieved from: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6113/1/6.pdf [in Ukrainian]

Ufimtsev Mykhailo Viktorovych
Postgraduate Student at the Department of Philosophy
Oles Honchar Dnipro National University
72, Nauky ave., Dnipro, Ukraine
orcid.org/0009-0003-0780-3113

FORMATION OF THE SPIRITUAL AND VALUE POTENTIAL OF THE PERSONALITY: THE EXISTENTIAL DIMENSION OF THE PROBLEM

Problem. *Contemporary social challenges, particularly the military aggression in Ukraine, highlight the urgency of shaping the spiritual and value sphere of the individual. The existential crisis – encountering the fear of death, the absurdity of existence, and loneliness – has become a widespread phenomenon. There is a need for a theoretical rethinking of the mechanisms that enable a person not only to withstand crisis but also to transform it into a resource for personal becoming. In philosophical thought, the role of faith (in a broad, not solely religious sense) as a system-forming existential requires further conceptualization.*

Purpose. *The study aims to substantiate that faith is a constitutive existential of human being, providing an ontological foundation for overcoming existential challenges and for the formation of an authentic personality, and to reveal the universal character of this mechanism in both religious and secular contexts.*

Methods. *A set of philosophical methods was applied: phenomenological, hermeneutic, existential analysis, comparative, and the method of conceptual modeling.*

Results. *The research provided the following results: the concepts of "individual," "individuality," and "personality" were distinguished; it was shown that personality emerges through an existential crisis. Five functions of faith were identified: self-transcendence, identity integration, future projection (hope), moral formation, and ontological liberation. The universality of this mechanism was substantiated in both religious and secular dimensions. A logic of the influence of faith on social change was proposed: inner choice → formation of personality → authentic act → social dynamics. It is concluded that the spiritual and value sphere of society is formed "from the bottom to top," i.e., through authentic personalities whose integrity is secured by the existential act of faith.*

Key words: *faith as an existential, personality, spiritual and value sphere, self-transcendence, existential crisis, authentic existence, identity.*

Дата першого надходження статті до видання: 31.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 02.11.2026